

DOĞU-BATI PARADİGMASI BAĐLAMINDA DEĞER VE EĞİTİMİ

*Prof. Dr. İsmail AYDOĐAN**

Öz

Değer, günümüz toplumlarının ve insanların önemli bir yoksunluğu olarak öne çıkarılmakta ve bu yoksunluktan kurtulmanın yolu olarak eğitim örgütleri göreve davet edilmektedir. Bu çağın en önemli özelliği, modern ve post modern yaşam biçiminin insan tekine direkt hitap etmesi ve o insan tarafından kabul edilmek zorunda kalmasıdır. Teknolojik gelişmelerinde etkisiyle modern çağ, tüm toplumların geleneklerini işlevsiz bırakmış ve bu nedenle insanlar ve toplumlar kültürel değerlerden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Bugün gelinen noktada bir değersizlikten bahsediliyorsa bunun çağın özelliğinden kaynaklandığını bilmek gerekir. Çağın özelliği dikkate alındığında ise değerin eğitimle var olamayacağı açıktır. Bu çalışmada değerin paradigma olgusu olarak ele alınması gerektiği belirtilmiş ve değerin eğitiminin insanların ve toplumların hür bırakılmasıyla ve samimiyet duygusuyla oluşturulabileceği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: değer, paradigma, özgürlük, samimiyet.

Value and Its Education in The Context of East and West

Abstract

Value is being put forward as an important deprivation of societies and people, and educational organizations are being invited to the duty to escape this deprivation. The most important feature of this age is that modern and postmodern lifestyle appeal to the person solely and this has to be accepted by this person. Modern age, with the effect of technological developments, leaves the traditions dysfunctional; therefore, people and societies have to become distant from cultural values. If it is mentioned valuelessness at this point today, it is necessary that it stems from the features of the age. When it is considered the feature of the age, it is obvious that the value will not exist with the education. In this study, it is indicated that the value must be dealt as a paradigm phenomenon and it is suggested that the education of value will be constituted by letting people and societies be free as well as the sense of sincerity.

Keywords: value, paradigm, freedom, sincerity.

* Kırıkkale Üniversitesi

Giriş

Değer nedir ya da değer belirler mi yoksa belirlenir mi sorusuna sağlıklı yanıt alabilmek ontolojik olarak paradigma meselesidir. Paradigma ve ontoloji, insan- alem-hayat üçleminde yaratımlarını ortaya koydukları gibi bunların varoluşsallığına anlam katar. İnsan, katılan bu anlamda anlamlılaşıyor (ya da anlamsızlaşıyor) serüvenini devam ettirir. Paradigmalar, ontolojilerine uygun olarak kurulduğunda insanın serüveni başka bir yöne; ontolojiler, paradigmalara uygun olarak kurulduğunda ise başka bir yöne gider. Değer, bu anlamda paradigmanın ya da ontolojinin otobanında olmak ya da olmamaktır. Her halükarda gidilen bir yol vardır ama değer “gitmenin” “niçin, nasıl ve nereye” olduğunu belirleyendir.

Paradigmanın eski ifadeyle niyete, yeni ifadeyle algıya karşılık geldiği söylenebilir. Niyet ise en kısa tabirle amaç demektir. Örneğin “çocuğa kızmak” ifadesindeki kızmak fiili, bir çocuğun devam edegelen problemlili davranışı önlemek amacıyla yapılsa olumlu; sorunlu bir davranış kazandırmak için (mesela sigara içmeyen ama içmesi için zorlanan) bir çocuğa yapılsa olumsuzlaşır. Burada “kızmanın” amacı (nedeni, niçini...) önem arz etmektedir. Birey doğruluktan sapma gösterdiğinde diğer bireyler o kişiye “kızır”. Peki, doğruluktan sapma” deyiminde “doğruluğu” belirleyen nedir?

Doğrunun ne olduğu paradigmaya göre değişmektedir. Örneğin otobüse binen bir ihtiyara oturduğu koltuğu vermek bizde “doğru” iken; başka ülkelerde, örneğin İsveç’te, bunun tam tersi “doğru”dur. İşte bu farklı doğruları doğuran paradigmadır. Bu durumda paradigmayı belirleyen şey (şeyler) nedir sorusunu sormak ve yanıtlamak gerekecektir. Paradigma bir algı dayanağı olarak varoluşunu kültüre borçludur. Kültür ise var oluşunu din, tarih ve içinde yaşanılan çağa borçludur. Bu üç ana unsur yerli yerine oturtmadan değerini ortaya koyamayız.

Din, hayatın her anını düzenleyen inançtır. Öte yandan din, teolojik olduğu gibi teleolojiktir. Dolayısıyla hayatın temeli olan din, kültürün de temelidir. Tarih, insanın üzerinde yürüdüğü yol; çağ ise yürüme aracıdır. Değer, bu üç olgunun harmonisi ve sentezidir. Bir başka ifadeyle din, tarih ve çağ matruşka özelliği gösterir. Değer, bu üç olgudan imbikle süzülen tutum ve davranışlardır. İşte bir değerden bahsedilecekse bu imbikle süzülen şeylerden bahsetmek gerekir. Aksi halde, yani din, tarih veya çağ önemsenmezse veya biri hesaba konulmazsa ya da değiştirilirse, süzülecek bir değerden bahsedilemez.

Sonuç olarak değer, din, tarih ve çağın oluşturduğu paradigma tarafından belirlenir. Ülkelerin veya toplumun paradigmasının olması toplumun ve bireyin değerlerini oluştururken; paradigmanın kimliksizliği veya değişmesi değerlerin belirsizleşmesine, değişmesine veya ortadan kalkmasına neden olacaktır.

İçinde yaşadığımız çağ, “kültür dışı çağ” olarak, ne tek bir dinin belirlediği kimliğe, ne tarihin belirlemesine bağlıdır. Dolayısıyla bu çağda, değerleri üreten saf bir kültürden bahsedilemez. Bu kültür dışılık, harmoni olarak algılansa bile, tarihin hiç bir evresinde olmayan, benzersiz (cins) bir durumdur.

Ancak dominant bir faktör olan batı dünyasının şekil verdiği bu çağda din/dinler oluşturulmuştur. Bu dinin kendine has bir kültüründen ve değerlerinden bahsedilebilir. Ancak yine bu dinin (kültürün, değerlerin) özelliği, dağılmış ve savrulmuş toplum ve bireylerin arzularına bağlı olmasıdır¹.

Bu arzular çağında² değer dâhil olmak üzere hemen her olgu sübjektifleşmiştir. Sübjektiflik, dini, kültürü, ahlakı ve değerleri bireysel algıya indirgediğinden birlikte yaşamaya mecbur olan insanlar “toplumsal olma” özelliğini de yitirmiştir. Bundan sonra içi boşaltılmış olan her şeyin diriltilmesi boşa kürek çekmek olarak algılanabilir. Gelinen bu noktanın kısa bir tarihsel analizini yapmak anlaşılması kolaylaştıracaktır.

Felsefeyi yaratmış bir kültür olarak batı dünyası Thales’ten bu yana akıl-gelenek çatışmasını her zaman yaşamış ve değerlerin mistik yanıyla adeta savaş yapmıştır. Değere, yukarıda belirtildiği gibi, din, tarih ve çağın imbiğinden süzülen bir olgu olarak bakıldığında, geleneksel yaşam, toplumların vazgeçilmesi olmuştur. Bir başka ifadeyle yaklaşık 100 yıl öncesine kadar geleneksellik, hemen hemen tüm toplumların özelliği idi. Gelişmiş ya da gelişmemiş toplumların farkı, bugünkü gibi ekonomik göstergelere göre değil, gelenekselliğin temeli olan dine bağlılığın derecesi idi. Belirleyici olan dinler (İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik) hayata ne kadar müdahale ediyorsa, toplumların gelenekselliği ise o ölçüde artıyordu. Dolayısıyla toplumların ve insanların değerini bu dinler belirliyordu. Bu bağlamda Batı ülkeleri tarihinde değerler daha çok Hıristiyan inancı ile oluşmuştur. Hıristiyan dininin bozulması sonucu, din adamlarının toplumlar üzerine kurduğu egemenlikle değerler bu egemen din adamlarının isteğine göre şekillenmiştir. Papazların yetkilerini genişletmeye yarayan bu değerler, kilise tarafından adeta üretilmekteydi. Mesela sokaktan geçen bir papaza saygı göstermeyenler, toplum tarafından ciddiye alınmazdı.

Genel olarak antik çağın ardından gelen bin yıllık ortaçağın sonuna doğru bu tür değerlere karşı savaş, en önemli olay haline gelmişti. Bir başka ifadeyle Batının ortaçağda kendi özelinde sıkıntılı zamanlar geçirmesi, dinle olan savaşı ve galibiyeti, rönesans, modernleşme, reform ve Fransız ihtilalinin yasaları, egemenlik kurdukları son 300 yılda yeni bir hayat, yeni bir yaşam stili, yeni bir insan kısaca yeni bir paradigma yaratmıştır. Bu paradigma mistik, metafizik ve transandantal değerlerden arındırılmış bir paradigmadır. İşte bu kökünden uzaklaştırılmış hayatın çıkmazları, sıkıntıları veya sonuçları savrulmuş insan ve hayatı oluşturmuştur. Savrulan ve köklerinden koparılan hayat ve insan, artık, durdurulamaz ve kontrol edilemez olmuştur.

Batının dinden uzaklaştırma için desteklediği hümanizm adına güçlendirilen birey, postmodernizmle savrulmuş kontrol edilemez hale gelmiştir. Oldukça sığ bir karşılaştırma olsada, gerçekliği önümüze net bir şekilde koyması açısından karşılaştırılması elzem olan şey modernizm- postmodernizm olgusudur. Her ne kadar biçim-

1 Charles Taylor (2014). *Seküler Çağ*, (Çev: Dost Körpe), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

2 Joel Kovel (2000). *Arzu Çağı*, Çev: Ferma Lekesizalın, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

selleştirici, disiplinli ve kuralcılığıyla modernizm, geleneklerin ortadan kaldırılması sonrası bir bakıma “anlaşılabilir” bir durumdur. Dinsel yaşamdan uzaklaştırılmış ve kültürel olguları (gelenekleri) hayattan çıkarmış bir batı paradigması, her şeyin yeni-sini “yaratma” gayretiyle modernizmi önce kendi toplumuna sonra diğer toplumlara dayatmıştır. Mesela sıradan bir yemeğin bile nasıl yenmesi gerektiği, kaşığın, çatalın nerde durması gerektiği, sokakta nasıl yürünmesi gerektiği vb durumlar, bir asker disiplini ile hayata dercedilmiştir. Ancak modernizmin kuralcılığının ve disiplininin yerleşmesi sonucunda, bunun devamının sağlanması post modernizme bırakılmıştır. Bir bakıma iyi polis-kötü polis metaforuyla açıklanabilecek bu ardışık durum, ilginç bir durum ortaya çıkarmıştır: Kontrol edilemeyen birey. İşte değerlerin değeri bu kontrol edilemeyen bireyin eğitiminin zorunluluğu ile fark edilmiştir. Hatta kendi ülkemiz dâhil olmak üzere, dinsel temalara gerek eğitim müfredatında gerekse açık-örtük programlarda yer verilmesi hatta desteklenmesi, bu kontrol edilemeyen insanın tehlikeli oluşundandır. Ancak, Batının tarihsel serüveni dikkate alındığında, genel durum, değerini artırmak üzerine değil, değersizleştirmek üzerine olduğu görülecektir. Radikal bir motto olsa da, son dönem batı tarihi, her türlü değeri yıkmak üzerine kurgulanmış ve bu kurgu hayata geçirilmiştir.

Gerek Buda'nın gerek Konfüçyüs'ün ülkesi, gerekse İslam dinin hâkim olduğu ülkelerde ise değerlerin belirleyicisi dinler olmuştur. Buda'nın ve Konfüçyüs'ün öğretileri her ne kadar bireysel öğretiler gibi görünse de, öğretiler analiz edildiğinde çağının ilahi dinlerinin (Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet) uzantıları olduğu görülecektir. İslam ise bozulmamış ve bozulmayacak olması nedeniyle ortaya koyduğu öğretilerinden türemiş bir kültür ve değer algısı ve bir bakıma hayatın iliklerine sinmiş bu türlü fenomenler, yaşamı dirik kılmıştır. İslam kendi değerlerini ortaya koyarken, doğduğu ve geliştiği çağın ve toplumun değerlerini kendine aykırı olmamak kaydıyla kabul etmiştir. Hatta bir süre sonra bu değerleri kendi paradigması içinde yoğurarak kendisine benzetmiştir.

Ancak son üç yıllık tarihsel serüvende batı, kendi paradigmasını, bazen kasıtlı bazen de fikir komprodarları eliyle, doğu toplumlarına egemen kılmıştır. Böylece doğunun değer paradigması, dindarların (Müslümanlar dâhil) dinin ana öğelerinden uzaklaşması, tarihin güçlüler tarafından yazılması, çağın ise egemen güçler tarafından renklendirmesi nedenleriyle kayma göstermiştir.

Bugünün ülkeleri, toplumları ve bireyleri az ya da çok modernizmin ve post modernizmin etkisi altındadır. Modernitenin belirli düşünce ve kuralları dayatması, dini, kültürü, ahlakı ve değerleri ortadan kaldırmak içindir. Batı merkezli modern dünya (antik yunan gibi) kendine has disiplini üretme gayreti güderken, insanı ve toplumları köksüz bıraktı. Amerikan merkezli post modernite ise (antik romanın tersine) bu kurallardan sıkılan insan ve bireyi başıboş bırakma gayretini başarmış durumdadır.

Kontrol edilemeyen bireyler, okullar aracılığıyla değerler eğitimi yöntemiyle uysallaştırılmaya veya sabitlenmeye çalışılmaktadır. Bu durum, batının uzun süre savaşarak bağlarını kopardığı kiliseyle yeniden barış masasına oturması anlamına gelmektedir. Etik-ahlak-değer gibi kilise temelli eğitim argümanlarına olan sevdasını, çaresizliğine borçlu olan batı, şimdilerde bu çözümü uygulamaktadır.

Öte yandan değer eğitimi, batının uzağında ama etkisinde kalan ülkeler için bir “fırsat” olarak değerlendirilerek din eğitimine ve dini eğitime kapı aralamış gözükmektedir. Doğu ülkelerinin (bu arada Türkiye’nin) bu “şark kurnazlığı” hedefine ulaşamayacak, bunlar zıttına dönüşecektir. Çünkü aşırı baskılar ve yüksek beklentiler zıttıyla kaim olacaktır.

“Tanrı öldü” diyen Nietzsche’yle³ modernite biterken, “İnsan öldü” diyen Foucault’la⁴ post modernizm bitti. Ardından “her şey bitti” diyen Baudrillard’la⁵ yaşam anlamını kaybetti. Bunların oluşturduğu materyalizm, kapitalizm, sosyalizm, oportünizm, egosantrik birey, narsist kişilik artık genlere sindi. Artık yeşerecek bir ortam kalmadı.

Sonuç

Nasıl ki meteorolojik iklim insanın günlük ve genel hayatının belirleyicisi ise (mesela kar yağdığında tişörtle gezemezsiniz), bir toplumun iklimi de insanların genel ve özel hayatlarını belirleyen paradigmasıdır. Bu nedenle iklim (paradigma) “organik (doğal)” değil ise, yapay (doğal olmayan) ürünler yetiştirilir ve insanın dengesi bozulur. Bu metafordan hareketle Türkiye’nin 150 yıllık paradigması, hastalık boyutunda batılı paradigma olduğundan, inorganiktir. Bu inorganik paradigmanın (iklimin) ortaya koyduğu, önerdiği ve desteklediği değerler organik olmadığı için geçici, etkisiz, palyatif ve cılız bir esinti olarak kalmakta ve bu değerlerin eğitimi de anlamsız ve samimiyetsiz durmaktadır. Bu nedenle yapılan köksüz ve naif değer eğitimlerinin sonucu, Beckett’in⁶ beklenen “Godot’su” gibi, olmayan bir değeri canlandırmanın, hayal etmenin ve bu uğurda gayret etmenin sonucu kendini kandırmak olmaktadır.

Buna rağmen değerleri yaşatmak veya değer eğitimi yaparak kötü gidişatı düzeltmek mümkün mü sorusuna sağlıklı yanıt verebilmek için iki önemli olguyu öne çıkarmak gerekir. Bunlar: Özgürlük ve samimiyet. Özgürlük, insanın her istediğini yapması değil, kendini bilmesi ve tanınmasıdır. Samimiyet ise insanın tutum, davranış ve düşüncelerinde dürüst olmasıdır.

3 Friedrich Nietzsche (2009). Böyle Buyurdu Zerdüş, (Çev:Mustafa Bahar), İskele Yayıncılık, İstanbul.

4 Michel Foucault (2000). Kelimeler ve Şeyler, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.

5 Jean Baudrillard (2003). Simülakrlar ve Simülasyon, (Çev:Oğuz Adanır), Doğu-Batı Yayınları, Ankara.

6 Samuel Beckett (2012). Godot’yu Beklerken, (Çev: Uğur Ün, Tarık Günersel), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Bilinmelidir ki, kölenin ahlakı efendisinin ahlakıdır. Bu nedenle insanların hür olmadığı durumlarda ahlakından ve değerlerinden bahsedemeyiz. Özgürlük için dayatmalardan samimi olarak vazgeçmek gerekir. Ancak yukarıda değinildiği gibi modern çağ, dayatma çağıdır. Örneğin bir gencin bir alışveriş merkezine gittiğini ve bir gömlek ya da ayakkabı alacağını düşünelim. Öncelikle çevre tarafından neyin iyi-güzel-doğru olduğu belirlenmiş olarak alışveriş merkezine giden bu gencin seçeneklerini, bir kez de moda azaltacaktır. Günümüzde olduğu gibi dar gömlekler arasında bir gömlek seçen bu genç özgür müdür? Bu genç, gömleğinin rengini, biçimini ve dahası bu gömleği kendi özgür iradesiyle seçtiğini söylese bile, seçenekler arasında birini seçtiği için özgür değildir. Benzer şekilde bundan 10 yıl önce önu hayli uzun olan ayakkabılar moda olmuştu ve genç kızlar bu ayakkabıları “beğendiler (!)” ve “özgür iradeleriyle (!)” satın almışlardı.

Durkheim toplumun birey üzerinde baskısından bahseder. Toplumun baskısından bahsedemeyiz belki ama etkisini yadsıyamayız. Baskı dayatma, etki ise tekliftir. Etki ve baskı arasında siyah-beyaz kadar fark vardır. İnsanlar ve toplumlar birbirinden etkilenebilir. Bu hem hayatın hem de insanın özelliği ve gereğidir. Ama baskı seçeneksiz bırakma olduğu kadar seçkinlikten de uzaklaştırmadır. Bir başka ifadeyle özgürlüğü ortadan kaldırmaktır.

O halde samimiyet, dünyayı yönetenler tarafından benimsenmeli ve insanlar kelimenin tam anlamıyla özgür hale getirilmelidir. Gerek kültürel dayatmalar gerekse sermayenin bu başıbozuk halde dolaşması önlenmelidir. Modernizmin, kapitalizmin, sermayenin, post modernizmin dayatması samimi olarak kaldırılmalıdır. İnsanlar ve toplumlar kendi din ve kültürlerinde özgür olmalıdır.

Sonuç olarak devletler eğitim programlarını kendi tarihsel ve kültürel paradigmaya göre revize etmeli ve bunlar matematikten resim dersine kadar tüm derslerin içine derç edilmelidir. Öğretmen yetiştirme anlayışı yine bu paradigmaya göre yapılmalıdır. Medya gibi her türlü yazılı-görsel basın, ülkelerin paradigmasını dikkate alarak faaliyetlerini sürdürmelidir. Aksi takdirde sadece okullarda değer eğitimi yaparak, geçmiş gelenekleri suni bir şekilde yaşatmaya çalışarak insanlar ve toplumlar iyileşmezler.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, Jean (2003). Simülakrlar ve Simülasyon, (Çev:Oğuz Adanır), Doğu-Batı Yayınları, Ankara
- Beckett, Samuel (2012). Godot'yu Beklerken, (Çev: Uğur Ün, Tarık Günersel), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2000). Kelimeler ve Şeyler, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kovel, Joel (2000). Arzu Çağı, (Çev: Ferma Lekesizalın, Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich (2009). Böyle Buyurdu Zerdüş, (Çev:Mustafa Bahar), İskele Yayıncılık, İstanbul.
- Taylor, Charles (2014). Seküler Çağ, (Çev:Dost Körpe), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

